

KASTAMONU

Şefaattin Deniz*

Ahmet Kankal, **TÜRKMEN'İN**

KAİDESİ KASTAMONU (XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı), Ankara 2004, 387 Sayfa

Osmanlı şehir tarihçiliği akademisyenler arasında büyük bir rağbet görmeye başladı. Ömer Lütfi Barkan'ın açtığı çığırda Türk tarihçileri büyük bir hızla ilerlemektedirler. Bu konuda hem yurt içi hem de yurt dışındaki üniversitelerde hatırı sayılır derecede yayın yapıldı ve yapılmaya devam edilmektedir.

Dicle Üniversitesi Tarih Eğitimi hocalarından Doç. Dr. Ahmet Kankal, "XV-XVIII. Yüzyıllar Arası Şehir Hayatı, Türkmen'in Kaidesi Kastamonu" adlı, arşive dayalı birinci sınıf bir şehir tarihi çalışması yapmıştır. Bu eserin Kastamonu'nun idari, iktisadi, sosyal ve kültürel yönüne önemli bir katkı yaptığı söylenebilir.

Eserin giriş bölümünde kısa bir tarihçe ile kaynaklar, araştırmaların sınırları ve Kastamonu ile ilgili yapılan çalışmaların değerlendirilmesi; birinci bölümde: Şehrin iskân ve nüfus yapısı anlatılırken, ikinci bölümde ise: İktisadi yapı bütün çıplaklığı ile gözler önüne serilmektedir. Eserin üçüncü bölümünde Kastamonu'daki günlük hayat ile dini ve sosyal müesseselere yer verilmiştir.

Eserin; XV. ve XVI. yüzyıl kaynakları, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tas-

nifi ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi, Kuyûd-ı Kadîme servisinde bulunan, mufassal, icmal ve evkâf defterlerinden müteşekkil olan tahrir defterleridir. Maliyeden müdevver defterler ile mühimme defterleri de kitabın kaynakları arasındadır. Yazar Milli Kütüphane'de bulunan Kastamonu Şer'îye Sicilleri'nden önemli ölçüde, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan vakfiye defterlerinden de kısmen faydalanmıştır. Bunların dışında kronikler ve seyahatnamelerle şehrin haritalarını da kullanmayı ihmal etmemiş, yine yeri geldikçe Kastamonu üzerine yazılmış tetkik eserlerden de yararlanmıştır.

Yazar, öncelikle Kastamonu üzerine yazılmış olan tetkik eserleri hakkını vererek müspet bir eleştiri süzgecinden geçirmiş ve akabinde bu eserlerde yapılmış olan hataları birer birer düzeltmiştir. Bu durum özellikle takdire şayandır.

Kitabın bölümlerini ayrıntılı şekilde incelemek gerekirse; Kastamonu'daki Türk yerleşmesi XIII. yüzyılda Çobanoğulları ile başlamaktadır. Bu dönemde şehrin ileri gelenlerinin yaptırmış olduğu vakıf eserleriyle mahallelerin çekirdeği oluşmuş ve Türk yerleşmesine açılmıştır. Candaroğulları döneminde şehrin merkezi Eflânî'den Kastamonu'ya taşınmış, bu dönemde Türk beyleri tarafından yaptırılan eserlerle iskân hareketleri zirveye ulaşmış ve şehir bu hâliyle Osmanlılara intikal etmiştir. I.Murat döneminde Osmanlıların Kastamonu'daki nüfuzu etkili olmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in 1461'deki seferi ile de şehir tamamen Osmanlı egemenliğine bağlı bir sancak şehri hâline gelmiştir. Yazar Osmanlıların 1487, 1530 ve 1582'de yaptıkları tahrir defterleri ışığında mahallelerin durumunu ayrıntılı şekilde ortaya koymuştur. Kastamonu Sancağı

*Tarihçi, el-mek: sefaattin@gmail.com.

ve idarî durumu hakkında; kadılık yapmış kimselerin isimleri zikredilmiş, tahrir defterlerinde yer alan sancak beyleri ve hasları, sancaktaki kazalar ve kadıklar ile köy sayıları verilmiş, böylece diğer sancaklarla mukayeseye imkân sağlanmıştır. Bu bölümde ayrıca, şehrin bölümlerinden olan kale, saray ve mahkeme binası hakkında da yeterli bilgiler verilmiştir.

Şehir hayatının anlaşılmasında nüfusun ayrıntılı şekilde respitinin elzem olduğunun farkında olan Kankal; XV ve XVIII. yüzyıllar arası nüfus durumu ve nüfus hareketlerini incelemeye tabi tutmuş; bunu da avarız defterleri ve şer'îye sicillerine dayanarak yapmıştır. XIX. yüzyıla ilgili olarak da salnâmelere müracaat etmiştir. XIII. ve XIV. yüzyıllarla ilgili bir kaynak olmadığından bu dönemle ilgili bir tahminde bulunamayacağını beyan etmesine rağmen, bir rakam vermekten de kendini alamamıştır. Yine şehrin kaç mahalleden müteşekkil olduğunu ve sınırlarının ne olduğunu açıklamaya çalışmıştır. Yazar 1487, 1530, 1582 tahrirlerine göre mahalle ve nüfus durumlarını tablolar kullanarak tahlil etmiştir. Ayrıca nüfusun mahalleler ve tarihlere göre dağılımını da bir tablo eşliğinde çözümlenmiştir. Tahrir defterlerinde yer alan her bir hanenin kaç kişiden meydana geldiği hususunda değişik görüşler ileri sürülmesine rağmen ortak bir noktada buluşmanın mümkün olduğunu ortaya koyan yazar, avarız defterleri ve şer'îye sicillerinde bu durumun mümkün olmadığını bu konuda verilen rakamların tahrirlere göre daha da spekülâtif olduğunu söylemektedir. Ancak buna rağmen 1640, 1688 tarihinde mahalleler ve avarız hane sayıları tablolar eşliğinde analiz edilmiştir. Son olarak, Salnâme ve nüfus istatistiklerine göre Kastamonu'nun nüfusu 1990 tarihine kadar getirilmektedir. Bu

bölümde dikkat çeken en önemli husus, XV. ve XVI. yüzyılda tamamen Müslümanlardan oluşan Kastamonu nüfusunda XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gayri Müslimlerin de görüldüğüdür. Yazar gayri Müslimlerin şehre tam olarak ne zaman ve nereden geldiklerini tespit edememiş, ancak Sinop'tan veya başka bir sancaktan gelme ihtimali üzerinde durmuştur.

Yazar, kitabın ikinci bölümünde; Kastamonu'nun iktisadî durumunu anlayabilmek için burasının Osmanlılardan önceki -yani Candaroğulları ve hatta Selçuklular zamanındaki durumunun ve ekonomik yönden konumunun iyi bilinmesi gerektiğine dikkat çekmektedir. Eserde, Osmanlıların Kastamonu'yu şehzade sancağı olarak seçmesinde; Kastamonu'nun stratejik konumu, coğrafi durumu, ticarî ve sınıflarının etkili olduğu dile getirilmektedir. Kastamonu'daki Ahi Şorve Zâviyesi, Ahi Bayezid Tekkesi, Ahi Ali Mescidi gibi yapılar da, Kastamonu merkezinde kuvvetli bir ahi geleneği ve hatta teşkilâtının olduğuna kanıt olarak gösterilmiştir.

Üretim ve ticaretin incelendiği bu bölümde; öncelikle işletmelerin üzerinde durulmuş, dokumacılık oldukça gelişmiş bir sanat dalı olduğu için, boyahane işletmelerinin açılmasına zemin hazırlandığı belirtilmiştir. Çok önemli bir aydınlatma aracı olan mumların yapıldığı şem'haneler, iç ve dış piyasada önemli bir yer tutan tabakhaneler; kesilen hayvanların yüzüldüğü kanaralar ile baş ve ayaklarının satıldığı başhaneler, sabunhaneler, bozahaneler, kahvehaneler, meyhaneler sicil ve tahrirlerden faydalanılarak incelenmiştir.

Sınai üretim; Çobanoğulları, Candaroğulları ve Osmanlılar dönemi olarak ayrı ayrı incelenmemiştir. Bunlar beş grupta toplanmış ve yeri geldikçe o

sanat dalının hangi beylik döneminde ortaya çıktığından; ayrıca Osmanlılar zamanında nasıl bir seviyeye ulaştığından bahs olunmuştur. Bu beş grup: Maden ve metal sanayii, deri sanayii ve yan kolları, ağaç ve toprak sanayii, dokuma sanayii ve yan kolları, bir de diğer hizmet sektörleridir. Sınai üretimin hammadde kaynağının büyük bölümü Kastamonu dâhilinden karşılanmasına rağmen iç piyasa ile etkileşim halinde olduğuna da değinilmiştir. Metal sanayi bölümünde: kuyumculuk, bakırcılık; kazancılık, kalaycılık, demircilik, döğmecilik, nalbantlık, iğnecilik, kebkebirlik, çilingirtlik, kürekçilik; deri sanayi bölümünde: debbağlık, saraçlık, mutfalık, semercilik, ayakkabıcılık, eskicilik, kürkçülük, köscülük; dokuma sanayii ve yan kollarında: ipekli, yünlü ve pamuklu dokumacılık, hallacılık, boyacılık, taracılık, terzilik, kavukçuluk, urgancılık, hasırcılık; ağaç ve toprağa dayalı sanayi de: dülgürlük, kerestecilik, bastonculuk, kömürcülük, arabacılık, kavasluk, küpçülük; diğer sanayi dalları ve hizmet sektörlerinde: Gıda ile ilgili olanlar: fırıncılık, bakkallık, kasaplık, helvacılık, peynircilik, attarlık (aktar), aşçılık; temizlik ve sağlık hizmeti ile ilgili olanlar: hamam hizmetçiliği, sabunculuk, berberlik, hekimlik; diğerleri kısmında da: daha çok bedenen çalışan, dükkân ve işletme gibi bir mekâna bağlı kalmayan, dolayısıyla herhangi bir sermayeye ihtiyaç duymayan esnaftan bahsedilmiştir. Ziraat ve hayvancılık bölümünde diğer şehirlerle mukayeseli bir değerlendirme yapılmıştır.

Kankal, Kastamonu'nun XV-XVIII. yüzyıllar arasında ticari ve sınai yönünün ağır basmasına karşın, tarım ve hayvancılık gibi uğraşların da bir kenara bırakılmadığını, aksine şehirli ziraatçıların uğraşıklarını ve hayvan beslediklerini ortaya koymaktadır. XVI. yüzyılda mey-

dana gelen aşırı nüfus artışı sonrasında, ekilebilir alanlardaki artışın nüfus artışı ile paralel gitmemesi, üretimin gerileyerek kişi başına düşen buğday miktarındaki azalış, hem köylüleri hem de şehirliyi başka uğraşılara itmiştir.

Yazar, incelenen dönemde Kastamonu'daki ticari hayatı anlayabilmek için Kastamonu'yu çevresi ile ele almak ve onun çevresindeki ticari faaliyetlere vakıf olmak gerektiği üzerinde durmaktadır. Fatih döneminde bölgede sağlanan siyasi birlik, ziraat ve sınai alanda olduğu gibi, ticari alanda da gelişmesine katkıda bulunmuştur. Yazar, coğrafi keşiflerin bölgedeki ticari faaliyetlere olumsuz yönde bir tesir yapmadığı tezini öne sürmektedir. Fakat biz buna ihtiyatla yaklaşılması gerektiği kanaatindeyiz. Bu tezi öne sürebilmek için söz konusu coğrafi keşif yolları ile Kastamonu'daki ticari faaliyetlerin mukayeseli bir çalışması yapılmalıdır. Bu kitabın kapsamı böyle bir tezi öne sürmek için yeterli değildir.

Yazar, Kastamonu'da ticaretin yapıldığı mekânlar olan han, kapan ve beestenleri tahrir ve sicil defterlerini tarayarak tespit etmiş ve bu tespitler neticesinde bu yerlerle ilgili yeteri kadar malumat vermiştir. Yine şehrin işesi ve ticari emtiası hakkında da bilgiler vermiştir.

Yine tahrir ve sicil kayıtlarına dayanarak fiyat hareketlerini tespit etmiş, Kastamonu'da satılan ve narh verilen unlu mamuller ile gıda ve tüketim maddelerini tablolara dayanarak tahlil etmiştir. Ancak bu tahlil 1664-1772 yıllarını yani yüz yıllık bir dönemi kapsamaktadır. Bu yüz yıllık dönemde fiyatların ne kadar arttığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yazar, kitabın üçüncü bölümünde sosyal hayatı irdelemiştir. Günlük hayatın ortaya konulması esnasında, şer'iyecilerinde bulunan terekeler, narh ka-

yıtları, anlaşmazlık, evlenme, boşanma, adam öldürme, zina, fuhuş, içki içme, mülk alım-satımı ile ilgili belgeleri kullanarak değerlendirmiştir. Böylelikle şehirlilerin oturdukları evler ve bu evlerin kaç katlı olduğu, kaç odadan meydana geldiği öğrenildiği gibi, bir evde kaç ailenin oturduğu ve bir ailenin kaç kişiden meydana geldiği vb. bilgiler verilmiştir. Yine Kastamonu halkının evlenme merasimleri, meydana gelen boşanmaların sebepleri ve boşanma yüzdeleri, eş ve çocuk sayıları, ailelerin maddi durumları, çocuklarına verdikleri isimler ve lakaplar da ortaya konulmuştur. Ayrıca Kastamonu'daki mahalleler, burada oturanlardaki mahallelik bilinci, aralamındaki komşuluk ilişkileri, evlerini döşeme biçimi, onların giyim, süs ve ziynet eşyası ile evlerde kullandıkları eşya gibi diğer konular hakkında da bilgiler verilmiştir.

Diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi Kastamonu'da da mahalleler genelde dinî ve sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü cami ve mescitler etrafında kurulmuştur. Kastamonu'daki komşuluk ilişkilerinin düzenlenmesi ve sürdürülmesinde din ve törenin etkili olduğu gözlenmektedir. Sosyal hayat ve komşuluk ilişkileri içerisinde önemli bir yer tutan kuyu, çeşme ve hamamlar da bu kapsamda incelenmiştir. Yazar, evler, evin döşemesi ve kullanılan eşyaları da bir alt başlık altında işlemiş, mutfak eşyası, oturma odası, yatak odası, sergiler, giyim ve kuşam eşyalarını en ince ayrıntılarına kadar açıklamış; ancak bunlarla ilgili bir kaynak belirtmemiştir. Aile hayatı içinde sözlenme, evlenme, boşanma ve evlilik dışı ilişkiler incelenmiş, burada dikkati çeken bir husus, tek evliliğin yaygın olduğu, birden fazla evliliğin Kastamonu'da pek rağbet görmediği terekelere dayanarak tespit edilmiştir. İsim ve lakaplar kısmında da

Kastamonu'da yaygın olarak kullanılan kadın ve erkek isimleri ile kullanılan lakaplar ortaya konulmuştur.

Yazar, çok büyük bir mesai ve emek sarf ederek Kastamonu'nun Müslümanların eline geçmesinden itibaren yaptırılan bütün cami, mescit, medrese, mektep, muallimhane, tekke-zaviye ve hamamları ortaya koymuştur.

Kitabın en büyük teknik eksikliği, indeksin hazırlanmamış olmasıdır. Günümüzde araştırmacıların işini kolaylaştıran en önemli bölüm, kitabın indeks bölümüdür. Temennimiz eğer kitap başka baskılar yaparsa -ki bu en büyük temennimizdir- bu eksikliğin giderilmesidir. Yazarın çalışmasının en önemli kaynaklarından birisi de Şer'îye Sicilleridir, ancak kitapta ihtida olayları ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Acaba yazar sicillerde böyle bir bilgiye mi rastlamadı yoksa kitaba almayı mı gerekli görmedi? bunu bilemiyoruz. Yazar Kastamonu Şer'îye Sicilleri dışında başka sicil taramamıştır. Eğer komşu şehir sicilleri de taransaydı belki daha başka katkılar da sunulabilirdi.

Yazarın kitabı hazırlarken çok büyük mesai ve emek sarf ettiği ortadadır. Bu eser şehir tarihi çalışmalarına çok önemli bir katkı sağlamaktadır. Anadolu'nun diğer şehir tarihini inceleyen tarih araştırmacıları bu eserden mukayese amaçlı faydalanabilirler. Kanaatimize göre, XV-XVIII. Yüzyıllarla ilgili bir Türkiye tarihi yazılırsa, yazarın kaleme aldığı bu kitap önemli bir kilometre taşı olacaktır. Ahmet Kankal'ı Türk tarihine böyle kıymetli bir çalışmayı kazandırmasından dolayı kutluyoruz.
